

Грађанскоправна заштита животне средине

Грађанскоправна заштита животне средине регулисана је *Законом о заштити животне средине*. Одредбама ЗЗЖС регулисана је грађанскоправна одговорност за загађивање животне средине. Свако лице које је проузроковало загађење животне средине треба да, без одлагања, предузме мере ради смањења штета у животној средини, уклањања даљих ризика, односно опасности и санације настале штете. Ако загађење не може да се санира, лице које је проузроковало загађење животне средине дужно је да накнади штету нанету животној средини, укључујући и индивидуалну штету коју су загађењем животне средине претрпела директно угрожена лица.

Одговорност за нанету штету заснива се на начелу објективне одговорности, а штета се надокнађује до висине вредности уништених добара. Законом је признато право на накнаду штете сваком ко је загађењем животне средине претрпео штету, а ако таквих лица нема, право на накнаду штете припада држави.

За спречавање загађења животне средине и отклањање штетних последица које је загађење изазвало користе се и нека класична средства грађанскоправне заштите, предвиђена нормама стварног и облигационог права.

Када су у питању преношење дима, непријатних мириса, топлоте, чађи, потреса, буке, отицање отпадних вода и сл. Закон о основама својинскоправних признаје право власнику непокретности да од власника суседне непокретности са које прекомерне имисије потичу тражи да престане са овим видом узнемиравања, што укључује и отклањање узрока узнемиравања. Ако је власник због прекомерне имисије претрпео штету, има право на накнаду штете. Право да тражи престанак имисије са суседне непокретности има и лице које непосредно врши фактичку власт на непокретности, у складу са правилима о државинској заштити.

Законом о облигационим односима из 1978 установљено је право на отклањање опасности од штете или узнемиравања тако што је предвиђено да свако заинтересовано лице може тражити од држаоца извора опасности да уклони извор опасности, односно да предузме мере ради спречавања узнемиравања или настанка штете, а ако то није могућно, да се уздржи од делатности од које произлази узнемиравање или опасност штете. Уколико је опасност од штете проузрокована

вршењем општекорисне делатности, свако заинтересовано лице може тражити предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или за смањење штете. Право на накнаду штете проузроковане вршењем општекорисне делатности ограничено је јер се може тражити накнада само оне штете која прелази нормалне границе (тзв. прекомерна штета).

Начини остваривања грађанскоправне заштите животне средине

Субјективна права призната ЗЗЖС, ЗОСПО и ЗОО редовно се остварују спонтано, мирним путем, тако што носилац правне дужности, самоиницијативно или на захтев титулара права, испуњава своју дужност на законом прописани начин (уклања извор имисија, предузима предвиђене мере заштите, обуставља вршење делатности, санира последице загађења, исплаћује накнаду за насталу штету и сл.). Уколико носилац не испуни своју законску дужност или је не испуни у целости или на прописани начин, субјективно право није остварено и настаје једна противправна ситуација. У том случају, титулар субјективног права, користећи своје уставно право на правну заштиту, може своје субјективно право заштитити у поступку пред судом. Само изузетно, под строгим законским условима, држалац ствари угрожене загађењем може спречити загађење путем самопомоћи, предузимањем одговарајућих фактичких радњи.

Судска заштита и остваривање субјективних права

Метод судске заштите чијим се остваривањем спречава загађење животне средине и отклањају штетне последице загађења јесте парница. Парнични поступак је редовни пут грађанскоправне заштите и он се примењује увек кад законом није предвиђена примена неког другог грађанског судског поступка.

У парничном поступку суд испитује основаност захтева за пружање правне заштите (захтева за пресуду) и ако нађе да је тражена правна заштита допуштена и основана, доноси одлуку којом усваја истакнути захтев. Парнични поступак регулисан је Законом о парничном поступку из 2004. године (у даљем тексту ЗПП).

У неким ситуацијама постоји потреба да се судска одлука принудно изврши јер правни субјект коме је суд наложио да изврши одређену чинидбу није у

остављеном року поступио по налогу суда. Потреба за принудним извршењем остварује се у извршном поступку, у коме се, уз употребу принуде, врши дефинитивно остваривање грађанскоправних овлашћења. У неким ситуацијама постоји и потреба да се на одговарајући начин спречи настанак ненадокнадиве штете. Ова потреба се остварује издавањем привремене мере, која обезбеђује хитну и провизорну заштиту ограниченог временског трајања. Поступак извршења и поступак обезбеђења регулисани су Законом о извршном поступку из 2004. године

Правила којима је регулисано који ће суд бити надлежан да спроведе конкретни поступак и какав ће бити састав овог суда, садржана су у прописима који регулишу уређење судова и у процесним законима којима су регулисани судски поступци.

Парница је универзални метод за решавање грађанскоправних спорова и примењује се и за решавање спорова који се тичу животне средине.

С обзиром да је животна средина свеукупно окружење, све парнице које функционално доприносе заштити животне средине, могу се, условно, назвати парницама за заштиту животне средине.

У неким парницама остварује се непосредна заштита саме животне средине, као колективног добра (нпр. парнице за накнаду штете нанете животној средини по Закону о заштити природе Републике Србије), док се неке парнице покрећу ради заштите индивидуалних добара (здравље, својина и сл.), чиме се посредно штити и сама животна средина (нпр. парница за заштиту од прекомерних имисија са суседне непокретности).

Парнице за заштиту животне средине разликују се према циљу који се у њима остварује. Неке парнице имају превентивни карактер јер се воде ради спречавања или смањења загађења животне средине. Поједине парнице се, међутим, покрећу да би се отклониле или ублажиле штетне последице загађења животне средине.

У парницама за заштиту животне средине од суда се тражи пружање различитих видова правне заштите. Најчешће се истиче захтев за осуду на чинидбу, којим се тражи да суд туженом наложи да нешто учини или да (нпр. да постави пречишћаваче ваздуха на одређено постројење, да тужиоцу исплати одређени износ

новца на име накнаде штете због оштећења здравља проузрокованог загађењем ваздуха), или да се уздржи од одређене активности (нпр. да престане са обављењем делатности која загађује животну средину).

Парнице се разликују и по кругу субјеката који су овлашћени на њихово покретање (тзв. активна процесна легитимација). На покретање неких парница овлашћено је свако физичко и правно лице (нпр. парница за санацију штете нанете животної средини), што произлази из општег права на здраву животну средину, док друге може покренути ужи круг субјеката.

И кад је у питању исти тип парница (нпр. парнице за санацију оштећења у животної средини, или парнице за уклањање извора опасности од кога прети знатнија штета), оне се, такође, међу собом знатно разликују јер су различити обим спора, чињенично стање, расположива доказна средства, број субјеката у истој процесној улози, понашање странака у парници и др.

Пошто се у парницама за заштиту животне средине решавају различити спорови, штите различита субјективна права и остварују различити видови правне заштите, различита су фактичка и правна питања која треба расправити. Скуп правно релевантних чињеница у конкретној парници зависи од правне квалификације случаја, која се врши према правном основу субјективног права које се штити.

Правна норма којом је признато одређено субјективно право садржи хипотетичко чињенично стање, на основу кога се поуздано разлучује које су чињенице правно релевантне у конкретној ствари. Тако у парници за престанак узнемиравања путем имисија са суседног земљишта треба утврдити: да ли је тужилац власник непокретности погођене имисијом, да ли је тужени власник непокретности са које имисије потичу, да ли се имисија догодила, да ли постоји континуитет имисије, да ли је имисија прекомерна, имајући у виду месну уобичајеност коришћења земљишта и др. У парници за уклањање извора опасности од кога прети штета у виду загађења животне средине, релевантно је: да ли је одређено постројење извор опасности, да ли штета од загађења животне средине реално прети, да ли је она знатнија и да ли се њен настанак не може спречити одговарајућим мерама, односно друштвено оправданим мерама, ако опасност од

загађења изазива обављање општекорисне делатности. У парници за накнаду штете настале загађењем животне средине скуп правно релевантних чињеница зависиће од тога која се врста штете тражи и шта представља основ одговорности за штету. Да ли ће једна правно релевантна чињеница бити предмет доказивања, зависи од тога да ли тужилац признаје или оспорава ту чињеницу.

Поступак у парницама за заштиту животне средине

Парнични поступак је законом уређена делатност која се састоји у судском решавању спорне правне ствари. Њега чини низ процесних радњи, које се предузимају по одређеним условима, по извесном реду и у одређеној форми. Ток и развојне фазе парничног поступка регулисане су ЗПП.

Парнични поступак је законом регулисана борба за право у којој су оружје нападне и одбрамбене процесне радње које је законодавац странкама ставио на располагање. Маневарски простор у коме се стране могу кретати у тој борби омеђен је начелом забране злоупотребе процесних овлашћења.

Иако су веома разноврсне парнице у којима се, посредно или непосредно, остварује заштита животне средине, све се оне воде по правилима општег парничног поступка, који је универзални метод решавања грађанскоправних ствари. Једини изузетак су парнице у којима се пружа заштита од узнемиравања државине, које се воде по правилима посебног парничног поступка

Који ће суд бити надлежан да поступа у парницама за заштиту животне средине, регулисано је правилима о стварној и месној надлежности. Правила о стварној надлежности, одређују који је суд надлежан да решава одређену ствар у првом степену (основни или виши), а правила о месној надлежности утврђују који ће од стварно надлежних судова поступати у конкретном случају.

У парницама за заштиту животне средине стварно је надлежан основни суд.

Месна надлежност судова није иста у свим парницама за заштиту животне средине. За поступање у појединим парницама месно је надлежан суд опште месне надлежности. То је онај суд на чијем се подручју налази пребивалиште туженог, а ако он нема пребивалиште у Србији, онај суд на чијем се подручју налази његово боравиште. Кад је у питању правно лице, опште месно надлежан је суд на чијем се

подручју налази његово седиште. За неке парнице предвиђена је посебна месна надлежност (искључива, изборна или помоћна). Тако је за парнице у којима се решавају спорови везани за заштиту својине или државине на непокретности искључиво надлежан суд према месту где се непокретност налази (нпр. за парнице у којима се остварује заштита од прекомерних имисија са суседне непокретности). У неким парницама тужилац може да бира месно надлежни суд тако што ће се одредити за опште месно надлежан суд или за други законом одређени суд (нпр. парницу за накнаду штете може покренути пред судом опште месне надлежности, али се може одредити и за суд на чијем је подручју штетна радња извршена или суд на чијем је подручју штетна последица наступила). Уколико тужилац покрене парницу против већег броја субјеката (нпр. против више загађивача), а не постоји иста месна надлежност, месно је надлежан суд који је надлежан за неког од њих.

Стварна и месна надлежност су процесне претпоставке чије непостојање чини недопуштеним пружање правне заштите и доводи до одбацивања тужбе.

Поступак у парницама за заштиту животне средине покрене се подизањем Тужбе. Тужба мора имати форму поднеска. Тужба мора бити уредна, што значи да мора да садржи све елементе које су законом предвиђени као обавезни: означавање стварно и месно надлежног суда, означавање странака и њихових заступника, означавање предмета спора и вредности предмета спора, чињенице на којима тужилац заснива свој захтев, са навођењем доказних средстава за сваки чињенични навод, правни основ захтева, ако је то потребно за његову идентификацију, захтев за пресуду (тужбени захтев), у којем тужилац одређује садржину заштите коју од суда тражи, и потпис тужиоца.

Централни део тужбе је Тужбени захтев, у коме тужилац одређује садржину заштите коју од суда тражи. Тужбени захтев може бити једноставан и сложен, у зависности од тога да ли се тражи усвајање једног или више захтева за пресуду.

Захтеви могу бити кумулирани тако да се тражи усвајање свих захтева (нпр. Захтев да се туженом наложи престанак емитовања прекомерних имисија и захтев за накнаду штете коју се прекомерне имисије изазвале). Такође, могуће је да један захтев има карактер основног захтева, а да се усвајање другог захтева тражи само

ако основни захтев буде одбијен као неоснован (нпр. захтев за предузимање мера ради спречавања загађења животне средине, као основни захтев, и захтев за уздржавање од делатности која загађује животну средину, као евентуални захтев, чије се усвајање тражи за случај да се утврди да је основни захтев неоснован јер се загађење животне средине не може спречити одговарајућим мерама).

Суд је везан тужбеним захтевом и не може досудити нешто друго или нешто више у односу на оно што је тужилац тражио.

У тужби тужилац истиче и свој захтев за накнаду парничних трошкова. Тужилац може истаћи и захтев за издавање привремене мере (нпр. захтев да се туженом забрани испуштање отпадних вода у реку, захтев да се туженом наложи да постави филтере за пречишћавање ваздуха, захтев да се тужилац овласти да о трошку туженог постави термичку изолацију).

Овлашћење да се покрене одређена парница (тзв. активна процесна легитимација) припада различитом круту субјеката, у зависности од тога која је парница у питању. Поједине парнице за заштиту животне средине може покренути свако (нпр. парнице за уклањање извора опасности од кога тужиоцу или неодређеном кругу других лица прети знатнија штета), док је на покретање неких парница овлашћено лице које тврди да му тужени дугује испуњење неке чинидбе (нпр. парница за накнаду прекомерне штете која је проузрокована вршењем општекорисне делатности). У оним парницама на чије је покретање, по самом закону, овлашћен свако, тужилац није дужан да доказује свој правни интерес за вођење парнице.

Парнице за заштиту животне средине веома су комплексне и у њима је често извођење доказа путем разних вештачења јер је за утврђивање многих чињеница и за њихово правилно разумевање, односно за критичку оцену неопходно стручно знање које судија, као правник, нема. Такође, често се изводи и увиђај, који омогућава судији да непосредно, својим чулним опажањем, дође до сазнања о одређеним чињеницама.